

Asia: VN/1646/2020

Lausuntopyyntö sosiaaliturvkomitean välimietinnöstä

Lausunnonantajan lausunto

1. Sosiaaliturvalainsäädännön yhtenäistäminen (välimietinnön ehdotukset 1 ja 2)1.1 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset hakuajat ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä etuuksissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia etuuksien hakuajojen yhtenäistämällä voisi olla?

Hakuajoissa saa olla jatkossakin eroavaisuuksia, jos se takaa asiakkaille paremman oikeusturvan. Kansalaisten oikeusturvaa ei pidä heikentää sen vuoksi, että on tarve vähentää byrokratiaa.

Kelan etuuksien osalta, esim. hoitotuet, pidämme tärkeänä, että kuuden kuukauden haku takautuvasti mahdollistuu jatkossakin, koska edelleenkin kansalaiset eivät tiedä näistä tuista. Omaishoidon tukeen tulisi saada valtakunnalliset linjaukset, joissa myös hakuajaan ja päätöksen voimaantuloon olisi yhtenäinen ohjeistus.

Omaishoitajaliitto ehdottaa takautuvaa hakumahdollisuutta omaishoidon tukeen (positiivinen erityiskohtelu). Takautuva hakumahdollisuus olisi perusteltua siitakin näkökulmasta, että tilanteet voivat kehittyä vaihkeaa siten, että henkilö huomaakin toimineensa käytännössä omaishoitajana jo mahdollisesti pidempäänkin. Omaishoitajilla voi suhteessa muuhun väestöön olla enemmän kuormitusta, mikä voi muodostaa esteen tuen hakemiselle. Myös tästä syystä joustavuus ja takautuva hakumahdollisuus ovat perusteltuja. Muutoin omaishoitajat voivat joutua esimerkiksi läheisen vamman, toimintarajoitteen tai terveydentilan vuoksi välillisesti muita heikompaan asemaan. Asian korjaamiseksi positiivinen erityiskohtelu on perusteltua mm. perustuslain 6 §:n ja ylipäätään yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta. Tämänkaltainen menettely edistäisi myös perustuslain 19 § (oikeus sosiaaliturvaan) ja 22 § (perusoikeuksien turvaaminen) toteutumista.

1.2 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset tulo- ja palkkakäsitteet ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä tilanteissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia tulo- ja palkkakäsitteiden yhtenäistämällä voisi olla?

Omaishoidon tuki tulee säätää etuoikeutetuksi tuloksi. Nyt hoitopalkkio katsotaan tuloksi ja se vaikuttaa vähentävästi esim. perustoimeentulotukeen, työmarkkinatukeen (edes suojaosa ei auta, koska omaishoidon tuen palkkio katsotaan tässä sosiaalitueksi), opintotukeen, vanhempainpäivärahaan, kotihoidon tuen hoitolisään, työkyvyttömyyseläkkeisiin ja yrittäjän starttirahaan (estää kokonaan). Tuki on myös ulosottokelpoista.

Huomioitavaa on, että omaishoitajat eivät tee työtään ansaintatarkoituksessa. Siksikään palkkiota ei pidä huomioida vähentävänä tulona haettaessa muita tarvittavia tukia. Omaishoidon tuen muuttamisella etuoikeutetuksi tuloksi voisi olla positiivisia vaikutuksia mm. hoitajapulaan, työllisyysasteeseen ja omaishoitajan hyvinvointiin. Välttyttäisiin paremmin myös omaishoitoa paljon kalliimmilta vaihtoehtoisilta tavoilta järjestää hoitaa apua tarvitseville.

2. Toimeenpanon monimutkaisuus ja digitalisaation mahdollisuudet (välimietinnön ehdotukset 3 ja 4)2.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 3 valmistelussa?

Asiakkaan edustajalla (esim. omaishoitotilanteet, edunvalvoja ym.) tulisi olla mahdollisuus saada reaaliaikainen tieto asiakkaan tilanteen kirjauksista.

2.2 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 4 valmistelussa?

Kannatamme ehdotuksia. Asioiden hoitamiseen tulee olla riittävästi vaihtoehtoja. Pidämme tärkeänä, että digitalisaation rinnalla asiointissa on aina helposti saavutettava tapa ns. perinteinen asiointi kasvokkain. Toimeenpanossa tärkeää ovat riittävät resurssit ja palveluohjauksen sisältöihin vaikuttaminen.

Asiakaslähtöinen palvelutakuu; esim. omatyöntekijä ja asiakasmäärät kohtuulliset, jotta yksilölliseen palveluun on mahdollisuus.

Omatyöntekijämallia harkitessa tulisi kiinnittää huomiota esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden asiakasmääriin ja työn kuormittavuuteen, jotta omatyöntekijällä olisi tosiasiallinen mahdollisuus tukea asiakasta. Nykyisin, kun sosiaalityöntekijöillä voi olla peräti satoja asiakkaita, on yksilöllinen tukeminen vaikeaa tai peräti mahdotonta. Olisi viisasta selvittää, voisiko sosiaalityön ajankäytön painopistettä siirtää kontrollista ja valvonnasta yksilöllisten ratkaisujen hakemiseen sekä pidempikestoisiin päätöksiin, jotka kuormittaisivat vähemmän sekä yksilöä että järjestelmää.

3. Työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyvät etuudet (välimietinnön ehdotukset 5, 6 ja 7)3.1 Onko eri etuuksia ja eläkkeitä koskevien lakien työkyvyttömyyden käsitteissä epätarkoituksenmukaisia eroja ja jos kyllä, niin millaisia?

-

3.2 Mitä muutoksia lainsäädäntöön (erityisesti etuus- ja palvelulainsäädäntö) tulisi tehdä, jotta lainsäädäntö tukisi työ- ja toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista sekä olemassa olevan työkyvyn hyödyntämistä?

Työskentely työkyvyttömyyseläkkeellä tulisi mahdollistaa nykyistä joustavammin. Nykyisin eläkkeellä oleva voi käytännössä tehdä työtä vain alle enimmäisansaintarajan 922.42 e/kk, jotta ei menettäisi

eläkettään. Ansaintamahdollisuus pitäisi porrastaa, mikä tukisi työelämään osallistumista ja mahdollisesti jopa työelämään paluuta, ilman riskiä toimeentulon vaarantumisesta.

Lisääntyneiden tulojen ei tulisi johtaa olennaisen toimeentulon lähteen katkeamiseen, vaan mahdollisesti liikaa maksettua sosiaaliturvaa tulisi mieluummin periä takaisin esim. kolmen vuoden aikana jälkijättöisesti ja tarvittaessa kohtuullistaa takaisinperittävää summaa. Tämänkaltainen malli olisi syytä selvittää, jotta järjestely ei jättäisi ihmisiä lyhytaikaiseen taloudelliseen ahdinkoon ja epävarmuuteen, vaan mahdollistaisi kannustavat ja mahdollistavat olot työntekoon. Nykyisin työn vastaanottamisesta voidaan lähes rangaista, mikäli toimeentulon turvaavat etuudet katkaistaan jopa useita viikkoja kestävänsä selvitystyön ajaksi. Analyysissä tulisi pelkkien kannustimien lisäksi pohtia, mitkä tekijät muodostavat esteen työnteolle ja työelämään osallistumiselle. Mikäli etuuksien ja työnteon yhteensovittaminen vaarantaa toimeentulon, on tämä tosiasiallisesti este työllistymiselle.

Tähän konkreettiseen pelkoon toimeentulon menettämisestä tulisi kiinnittää enemmän huomiota, koska pelko ja epävarmuus voivat muodostaa esteen työelämään osallistumiselle. Pidämme hyvänä, että byrokratialoukku huomioidaan riittävästi, sillä pelkkä kannustinloukkuanalyysi voi antaa asiasta väärän ja puutteellisen kuvan. Ylipääntensä tulisi tunnistaa, että byrokratialoukut voivat muodostaa todella vahvat kannustimet pysyä pois ansiotyöstä, jotta arkea turvaava toimeentulotuen lähde ei vaarantuisi. Pelkkä kannustinloukku on siten tähän analyysinä riittämätön.

3.3 Komitea ehdottaa arvioitavaksi mahdollisuuksia liittää työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyviin etuuksiin kannustimia ja velvoitteita osallistua palvelutarpeen arviointiin ja yhdessä asiakkaan kanssa sovittaviin palveluihin. Ehdotuksen mukaan palvelujen saatavuus ja saavutettavuus tulee huomioida. Mitä palveluja ehdotetun arvioinnin tulisi koskea?

Esim. vammaiset nuoret ovat harvoin työttöminä tai työnhakijoina TE- toimistoissa, koska heidät ohjataan peruskoulun jälkeen työkyvyttömyyseläkkeelle ja/tai kunnan vammaisille suunnattuun suojatyötoimintaan tai päivätoimintaan. Kotikunnissaan eläkkeellä olevat vammaiset nuoret eivät saa nuorisotakuun edellyttämiä ja mukaisia palveluja, kuten työpajamahdollisuuksia tai koulutusta, koska heidät on ”leimattu” sosiaalihuollon asiakkaiksi. Silloin esim. nuorisolain tavoite edistää nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia ei käytännössä kosketa vammaisia nuoria. Tämä on rakenteellista syrjintää, jonka purkamiseen komitean ehdotuksessa pitää myös kiinnittää huomiota. Vammaisten nuorten työssäkäynnin mahdollistuminen vaikuttaisi positiivisesti myös heidän läheistensä mahdollisuuksiin käydä töissä.

Jotta osatyökykyisiä saataisiin paremmin avoimille työmarkkinoille, on tärkeä tukea työelämään siirtymistä ja siellä toimimista. Erityisesti alussa tarvitaan riittävästi työhönvalmennusta ja ohjausta. Jos kasvusatsauksia tehdään, olisi tämä yksi työvoimantarjontaa lisäävä ja sosiaalimenoja todennäköisesti vähentävä toimenpide. Työhönvalmentaja (työvalmentaja) toimii linkkinä työntekijän ja työnantajan välillä. Hän tukee työntekijää, työnantajaa ja työyhteisöä kaikissa työhön liittyvissä kysymyksissä. Työhönvalmentajan tuella työolot ja työ räätylööidään sellaiseksi, että työntekijän kyvyt kohtaavat työnantajan tarpeet. (lisätietoja: <https://verneri.net/yleis/tyohonvalmentajan-tuki>)

Olisi myös kiinnitettävä huomiota siihen, onko palveluiden käytölle esteitä ja ovatko palvelut tosiasiallisesti ihmisten käytettävissä. Esteiden poistaminen on ensisijainen keino, jotta ihmiset saavat tarvittavia palveluita.

4. Työttömyysturva, työllisyyden edistäminen ja osittainen työllistyminen (välimietinnön ehdotukset 8 ja 9)
4.1 Komitea ehdottaa, että työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita selvitetään tilanteissa, joissa työmarkkinoille pääsy tai niille palaaminen on vaikeutunut. Mitä tilanteita ehdotetun selvityksen tulisi koskea?

Työmarkkinatuen viiden kuukauden odotusaika on joissain tilanteissa kohtuuton esim. omaishoitaja on saattanut vastata 20 vuotta raskaasta läheisensä hoidosta, mutta hänen katsotaan siitä huolimatta tulevan ensimmäistä kertaa työmarkkinoille. Käytännössä työmarkkinatuen evääminen pudottaa omaishoitajan usein toimeentulotuen varaan, vaikka hän on "säästännyt" yli miljoona euroa yhteiskunnalle. Toimeentulotuki on kannustinloukuista pahin, sillä siitä vähennetään heti kaikki lisätulo.

Karenssi tulee myös, jos ilman ammatillista koulutusta olevan ja työssäoloehdon täyttämättömän omaishoitajan on katsottu aiemmin työttömyysturvaa arvioitaessa työllistyvän omassa työssään omaishoitajana ja hän ilmoittautuu uudelleen työttömäksi omaishoidon päätyttyä. Ensinnäkin katsotaan olleen työmarkkinoilla ja sitten ei katsotakaan? Esitämme tähän muutosta TTL 7:3§: Odotusaikaa ei aseteta, jos: 5) henkilö on toiminut omaishoidon tuesta annetun lain määrittelemänä omaishoitajana.

Esitämme myös muutosta työmarkkinatuen tarveharkintaan, jotta tuloina ei jatkossa oteta huomioon omaishoidon palkkiota tai sijaishoitajan palkkiota. Lisäys työttömyysturvalakiin 7:6§, kohta 10) omaishoidon tuesta annetun lain mukaista omaishoitajan tai sijaishoitajan hoitopalkkiota.

Työmarkkinatuella olevat työttömät, varsinkin pitkäaikaistyöttömät, ovat vaarassa syrjäytyä. Monella heistä on lähipiirissään hoitoa ja huolenpitoa tarvitseva henkilö, ja he voisivat soveltua ja ryhtyä omaishoitajaksi, jos tarveharkinta poistuisi. Samalla he kokisivat tekevänsä tärkeää työtä ja kuitenkin samaan aikaan olisivat myös työmarkkinoiden käytettävissä. Tarveharkinta on osasyynä siihen, että työtön omaishoitaja ei tee omaishoidon sopimusta. Tästä seuraa helposti uupumusta, kun hoitaja jää ilman ns. sopimusomaishoitajille kuuluvia palveluita ja tukea.

Omaishoidon tuen palkkion, työttömyysturvan, sosiaaliturvan ja osa-aikatyön yhdistelyyn on luotava paremmat edellytykset. Sopimusomaishoitajalla tulee olla oikeus työttömyysturvaan ja työllisyyttä edistäviin palveluihin. Erityisen sitovaa ja vaativaa omaishoitoa tekevällä sopimusomaishoitajalla tulee olla mahdollisuus ilmoittautua hakemaan osa-aikatyötä ilman, että hän menettää kokonaan oikeutensa työttömyysturvaan. (Omaishoidon ja ansiotyön yhteensovittaminen, Selvityshenkilön raportti, STM:n raportteja ja muistioita 2018:60)

Työttömyysturvalainsäädäntö ja käytännöt tarkastelevat omaishoitajan oikeutta saada työttömyysturvaa ääripäiden kautta; joko omaishoitaja on oikeutettu täyteen työttömyyskorvaukseen (paitsi työmarkkinatuen tarveharkinta), jolloin hän on osoittanut olevansa työmarkkinoiden käytettävissä tai ei ollenkaan oikeutettu, jolloin hänen katsotaan työllistyvän yritystoimintaa vastaavassa omassa työssä.

Omaishoitaja voi usein olla työmarkkinoiden käytettävissä; esim. työtön omaishoitaja voi sopia kunnan kanssa, että läheinen on kaksi viikkoa kuukaudesta palvelutalossa, tai laitoshoidossa ja kaksi viikkoa omaishoidossa. Omaishoitotyö voi jakaantua kotona myös perheen kesken, mutta pääasiallinen hoitaja, jonka kanssa sopimus tehdään, on työtön omaishoitaja. Miksi omaishoitajat eivät voisi hakea osa-aikatyötä ja saada soviteltua työttömyysturvaa, jota muutkin nyt saavat? Vrt.

esim. lyhennettyä viikkoa tekevät lomautetut tai työtön, joka on vastaanottanut enintään kaksi viikkoa kestävän kokoaikatyön tai osa-aikaiset yrittäjät/oman työn tekijät.

Esitämme Työttömyysturvalakiin 2:1§ muutosta: Työttömyysetuuteen on tässä laissa säädetyin edellytyksin oikeus kokoaikatyötä hakevalla työttömällä työnhakijalla. Työkyvyttömyyseläkettä osaeläkkeenä saavalla työnhakijalla tai omaishoidon tuesta annetun lain tarkoittamalla omaishoitajalla on oikeus työttömyysetuuteen, vaikka hän ei hae kokoaikatyötä.

5. Opiskelu ja osaamisen kehittäminen (välimietinnön ehdotukset 10, 11 ja 12)5.1 Komitea ehdottaa, että etuusjärjestelmän tulee tukea ihmisten jatkuvaa oppimista ja edistää osallistumisen tasa-arvoa. Miten etuusjärjestelmää tulisi uudistaa, jotta se parantaisi osallistumisen tasa-arvoa ja tukisi jatkuvan oppimisen palvelujärjestelmän uudistamista?

Ns. sopimusomaishoitajuus ei saa estää opintotukeen oikeuttavaa opiskelua. Jotta tämä toteutuisi, tulisi omaishoidon tuen olla etuoikeutettu tuloa, jota ei laskettaisi mukaan tulorajoissa.

Koska omaishoitajina toimivat henkilöt saattavat edistyä opinnoissaan muita hitaammin, tulee heille tarjota joustoja ja ottaa olot huomioon opintomäärien laskemisessa ja määriteltäessä oikeutta opintotukeen.

5.2 Komitea katsoo, että koulutukseen hakeutumisen tulee olla ensisijaista vailla ammatillista tutkintoa oleville nuorille. Miten nuorten sosiaaliturvaa tulisi uudistaa, jotta etuus- ja palvelujärjestelmien monimutkaisuus ja niiden sisälle asetetut kannustimet eivät aiheuttaisi koulutuksen tai muiden palvelujen ulkopuolelle jäämistä tai jättäytymistä?

-

5.3 Komitea ehdottaa selvitettäväksi edellytyksiä käynnistää opintotukijärjestelmän kokonaisuudistus. Millainen opintotukijärjestelmän uudistus tukisi opiskeluajan toimeentuloa, sujuvaa opiskelua, tavoiteajassa valmistumista ja opiskelijan hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta mielekästä opintopolkua?

-

6. Lasten ja perheiden sosiaaliturva (välimietinnön ehdotukset 13, 14 ja 15)6.1 Komitea ehdottaa työryhmän perustamista lapsilisän uudistamiseksi. Mitä lapsilisäjärjestelmän eri uudistusvaihtoehtojen valmistelussa ja arvioinnissa tulisi ottaa huomioon?

Lapsilisän tulisi olla etuoikeutettua tukea, eikä sen tulisi esim. vähentää toimeentulotukea. Muutoin se ei toteuta perimmäistä tarkoitustaan, eli kaikkien lasten tukemista riippumatta sosioekonomisesta taustasta.

6.2 Komitea ehdottaa lastenhoidon tukien järjestelmän uudistuksen käynnistämistä. Miten ja mistä lähtökohdista lastenhoidon tukien järjestelmää tulisi uudistaa?

Yhtä lailla pitäisi kiinnittää huomiota myös ikäihmisten omaishoidon ja ansiotyön yhteensovittamisen tukemiseen.

6.3 Vanhemmalla on vastuu lapsensa elatuksesta. Mitä muutoksia sosiaaliturva- tai muuhun lainsäädäntöön tulisi tehdä, jotta se tukisi vanhempien elatuskykyä?

-

7. Asumismenot ja asumismenojen korvaaminen (välimietinnön ehdotus 16)7.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 16 edistämiseksi? Mikä asia tai mitkä asiat on tärkeintä selvittää?

Omaishoitajien asumistuen osalta omaishoidon tuki katsotaan etuoikeutetuksi tuloksi, eikä se vähennä asumistukea. Tämä oli hyvä uudistus vuonna 2015 ja kannusti asumistukea saavia hakemaan omaishoidon tukea. Tämä kannustin tulee säilyttää.

Sijaisomaishoitajien status pitää saada vahvemmaksi. Tietoomme on tullut sijaisomaishoitajana toimivan eläkkeensaajan maksussa olevan asumistuen takaisinperintä sillä perusteella, että omaishoitajan sijaisen palkkio ei olisi etuoikeutettua tuloa (Laki eläkkeensaajan asumistuesta 14 §). Kelan mukaan takaisinperinnän voi tehdä, koska eläkkeensaajan asumistuesta annettussa laissa on säädetty etuoikeutetuksi tuloksi vain omaishoitoa koskevaan sopimukseen perustuva hoitopalkkio. Sijaiselle maksettava hoitopalkkio ei ole omaishoitoa koskevaan sopimukseen perustuva hoitopalkkio.

Sijaishoitajat ovat merkittävä resurssi vapaan järjestymiseksi omaishoitajille. Vapaa järjestyy tällä tavoin myös yhteiskunnalle edullisesti. Kelan tiukka tulkinta siitä, että omaishoitajan sijainen ei ole omaishoitaja, johtaa kestävämpään tilanteeseen sijaisomaishoitajilla, jotka ovat pienituloisia ja saavat eläkkeensaajan asumistukea. Uskomme, ettei lainsäätäjät ole halunnut aiheuttaa tarkoituksellisesti tällaista tuloloukkua. Arvelemme, että lainsäätäjältä on saattanut omaishoitolakia muutettaessa unohtua lisätä omaishoitajan sijaisen palkkio etuoikeutettujen tulojen listalle lakiin eläkkeensaajan asumistuesta. Esteet tälle omaishoitajan vapaan järjestämisen muodolle olisi hyvä poistaa, koska kyseessä on sujuva ja edullinen tapa järjestää omaishoitajille vapaata. Muutos olisi paitsi inhimillisesti tärkeä omaishoitajien ja heidän läheistensä kannalta myös yhteiskunnallisesti merkittävä.

Mikäli sijaisomaishoitajien asema on heikko, muodostaa tämä ”rekrytointiongelmia”, jolloin myös vapaiden toteutuminen varsinaisille omaishoitajille vaarantuu. Tämä voi heikentää omaishoitajien hyvinvointia ja heidän mahdollisuuksiaan osallistua työmarkkinoille. Tässä säästäminen voi siten aiheuttaa negatiivisen nettovaikutuksen hyvinvointiin, talouskasvuun ja verokertymään.

On myös syytä kiinnittää huomiota monenlaisiin perhetilanteisiin. Esimerkiksi asumistuen pitäisi paremmin huomioida lapset, joilla on kaksi kotia. Tällä hetkellä vuoroasuminen on tilastojen mukaan paremmin toimeentulevien etuoikeus. Perheillä, joissa on vammaisia lapsia, on muuta väestöä korkeampi eroriski. (ks. esim. artikkeli Heikki Hiilamo ja Elina Ahola (2016): Onko vammaisen lapsen syntymä eroriski? löytyy teoksesta *Laulu 573 566 perheestä, Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000* luvulla, toim. Anita Haataja, Ilpo Airio, Miia Saarikallio-Torp ja Maria Valaste, s. 308-321. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/163822/Laulu_573566_perheesta.pdf).

Apuvälineiden käyttäjillä iästä riippumatta voi olla suurempi tilantarve asumisen järjestämisessä. Mikäli asumistukia halutaan kohdentaa eniten tarvitseville, tulee tämänkaltaiset tilanteet ja kohderyhmät huomioida. Tähän on laissa perusteet, esim. § 6 perustuslaissa hyväksyy erilaisen

kohtelun hyväksyttävästä syystä. Positiivinen erityiskohtelu heikommassa asemassa olevia huomioiden, on tämänkaltainen hyväksyttävä syy. Myös PL § 19 edellyttää ihmisarvoista elämää ja muutoinkin riittävää tukea.

8. Toimeentulotuki ja pitkäaikaisen toimeentulotukitarpeen vähentäminen (välimietinnön ehdotukset 17 ja 18)

8.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 17 ja 18 edistämiseksi?

On hyvä, että kiinnitetään huomiota palveluiden kehittämiseen toimeentulotuen tarpeen vähentämiseksi. Esim. osa työkäisistä joutuu luopumaan ansiotyöstä osittain tai kokonaan, koska hoivapalveluiden saatavuus, saavutettavuus ja laatu eivät ole riittäviä läheiselle ja/ tai työelämän joustot eivät mahdollista ansiotyön ja läheisen hoidon yhteensovittamista. Kelan tilastot kertovat, että omaishoidon tuen piirissä olevat työkäiset turvautuvat toimeentulotukeen useammin kuin muut vastaavassa ikäryhmässä olevat. Esim. alle 28-vuotiasta omaishoitajista 21 % joutui turvautumaan toimeentulotukeen, 11 % näistä jatkuvasti. Erityisesti asia koskettaa lasten omaishoitajia, yksinhuoltajia ja/tai jos perheessä on työttömyyttä. Työttömyystilanteissa omaishoitajien on vaikea saada työttömyysturvaa, koska omaishoitajan katsotaan usein työllistyvän omassa toimessaan. Myös pienituloiset eläkeläiset, jotka ovat omaishoitajia, ovat ylivelkaantumisen riskiryhmässä.

Toimeentulotuen täytyy säilyä jatkossa erillisenä perusturvaan nähden. Emme kannata ehdotusta (Juho Saaren johtaman Eriarvoisuustyöryhmän ehdotus), että perus- ja hoivaosaa ei voisi saada samaan aikaan. Tällainen linjaus ohjaisi siihen, että ihmisten pitäisi kieltäytyä hoitovastuista, joista saatu mahdollinen vähäinen palkkio estäisi toimeentulotuen saannin.

8.2 Mitkä ovat keskeisimmät toimenpiteet, joilla pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta voidaan vähentää?

Lakimuutoksilla voidaan parantaa mm. omaishoitajien asemaa ja vähentää toimeentulotuen tarvetta;

Työsopimuslain 4 luku 7 b § määrittelyä oikeudesta omaishoitovapaaseen tulee laajentaa ottamaan huomioon tosiasialliset omaishoitotilanteet ja määrittelyn tulee olla linjassa TSL 4:7a§ kanssa. Vapaa tulee säätää myös korvaukselliseksi ja kestoaltaan pidemmäksi kuin nykyinen 5 vrk/vuosi.

Lakia omaishoidon tuesta tulee muuttaa, koska omaishoitajalla tulee olla oikeus tarvittaessa käydä työssä. Omaishoitajan työssäkäyntiä tulee mahdollistaa omaishoidettavalle annettavien palvelujen avulla. Siten lakiin tulee lisätä kohta 3b §, Omaishoitajan työssäkäyntiä tukevat palvelut: Hyvinvointialueen on tarvittaessa järjestettävä omaishoidettavalle sosiaali- ja terveyspalveluja tukemaan työkäisen omaishoitajan mahdollisuutta käydä työssä ja mahdollisuutta olla kokoaikaisesti työmarkkinoiden käytettävissä.

Omaishoidon tuen hoitopalkkioita tulee muuttaa. THL:n Omakari-ehdotuksen mukaisia hoitopalkkiotasoja 450, 700, 950 euroa kuukaudessa ehdotamme korotettavaksi: 600, 800, vähintään 1200 euroon kuukaudessa. Nykyisen lain 5 § 2 momentti tulee muuttaa muotoon: Jos omaishoitaja on omaishoidon vuoksi estynyt tekemästä omaa tai toisen työtä tai estynyt saamasta

työttömyysetuutta, hänellä on palkkion lisäksi oikeus sairausvakuutuslain 10 luvussa mainittuun erityishoitorahaan.

Omaishoitajien verotusta voidaan keventää. Omaishoidon hoitopalkkiolle voitaisiin säätää

a) eläketulovähennykseen vertautuva omaishoitajavähennys, joka voisi olla porrasteinen hoidon sitovuudesta ja vaativuudesta riippuen.

tai

b) verovapaus, sosiaaliturvamaksut kuitenkin jäisivät, koska ne luovat perustaa myös omaishoitajan sosiaaliturvalle sekä eläke- ja tapaturmavakuutusetuuksiin.

Verotusta voidaan keventää myös

a) omaishoidosta ja läheisvastuusta aiheutuvien kulujen nykyistä paremmilla verovähennysoikeuksilla tai

b) mahdollisilla muilla keinoilla.

Lisäksi työikäisen omaishoitajan menetykset eläkekattumassa ja kuukausieläkkeessä voivat olla merkittäviä. Tämäkin voi aikanaan ajaa eläkeköyhyyteen ja toimeentulotuen piiriin. Sopimusomaishoitajan eläkekattuma tulee korjata myös sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi. Sopimusomaishoidon hoitopalkkiossa tulee olla eläkebonus kerryttämään paremmin eläkettä niissä tilanteissa, joissa omaishoitaja on joutunut luopumaan ansiotyötuloistaan tai työttömyysetuudestaan läheisen hoidon vuoksi. Yksi keino on ottaa myös eläkepalkan harkinnanvarainen tarkistaminen uudelleen mahdolliseksi (koskee nyt vuosia 1995-2004) ja ansiotulon menetys läheisen hoidon vuoksi tulee lisätä siihen yhdeksi tarkistusperusteeksi.

Keskeistä on, että omaishoitajalla tulee olla aito oikeus valita, kuinka suuren osan hoivatahtävästä hän ottaa vastuulleen. Toimivilla palveluilla voidaan osaltaan taata työikäisten omaishoitajien mahdollisuutta käydä töissä ja siten vähentää tarvetta toimeentulotuella. Hyvinvointialueiden velvoitetta järjestää työpäivän aikaista tilapäishoitoa ja omaishoitajan vapaita hoito- ja palvelusuunnitelmaan kirjatuilla tavoilla tulee vahvistaa.

Kyseiset lainsäädännön muutokset toisivat omaishoidon vahvemmaksi osaksi myös hoivan kokonaisratkaisua.

9. Etuus- ja palvelupolkujen toimivuus ja palvelujen tarjoaminen (välimietinnön ehdotukset 19, 20, 21, 22, 23, 24 ja 25)9.1 Miten työ- ja toimintakyvyn tukemista, seurantaa ja arviointia sekä työ- ja toimintakykyä tukevia palveluja tulisi vahvistaa sosiaali- ja terveydenhuollossa?

Työllisyyden hoidon siirtyessä 2025 kuntien vastuulle olisi tärkeää, että rakentuu sujuvat palvelurakenteet ja palvelupolut työikäisiä omaishoitajia, jotka ovat samalla työttömiä (tai jos heitä ei ole hyväksytty työttömiksi omaishoidon vuoksi). Tarvitaan hyvinvointialueiden toimia esim. tilapäishoidon palveluita takaamaan, jotta on mahdollisuus käydä töissä.

9.2 Mitä tulisi ottaa huomioon valmisteltaessa A) monialaista asiakassuunnitelmaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä? B) työkyky- ja kuntoutuspalvelujen yhtenäistä tietopohjaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä? C) vastuutyöntekijä-mallia eniten tukea tarvitseville?

Omaishoitotilanteisiin tulee saada perhekohtainen omatyöntekijä, joka voi tukeutua moniammatillisen tiimin tukeen. Omatyöntekijän on huomioitava hoidettavan läheisen lisäksi myös omaishoitajan tilanne kokonaisvaltaisesti.

Omatyöntekijän tosiasiallisiin mahdollisuuksiin tukea perhettä tulisi kiinnittää huomiota. Olisi tarkoituksenmukaista, että omatyöntekijämalli toteutettaisiin tavalla, joka keventää perheiden kuormitusta eikä lisää sitä.

9.3 Mitä muuta tulisi ottaa huomioon alaluvun 5.10 ehdotusten edistämiseksi?

Työttömyysturva edellyttää työvoimaviranomaisten lausuntoa työmarkkinoille osallistumisesta. Toivomme tässä parempaa yhteistyötä työvoimaviranomaisten ja hyvinvointialueiden välillä. Epävarmuuden väheneminen vähentäisi esteitä työllistymiselle ja työelämäään osallistumiselle.

Erityisen painavasta syystä - ja mikäli se on asiakkaan edun mukaista – tulisi voida myöntää sovellettua työttömyysturvaa. Tämä olisi mahdollista positiivisen erityiskohtelun muodossa, sillä kyse on erityisen heikossa asemassa olevasta työnhakijaryhmästä.

10. Sosiaaliturvajärjestelmän kannustin- ja byrokratialoukut (välimietinnön ehdotukset 26 ja 27) 10.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 26 ja 27 osalta?

Myös asiakasmaksuihin tulisi kiinnittää huomiota. Asiakasmaksujen huojentaminen on jo nyky-lainsäädännön mukaan ensisijainen keino ennen viimesijaista toimeentuloturva. Silti asiakasmaksulain 11 § sovelletaan riittämättömästi. Asiakasmaksuja voitaisiin kohtuullistaa automaattisen päätöksenteon avulla siten, että hallinnollinen työ vähenee. Nykyisin asiakasmaksuja kierrätetään perintätoimistojen ja perinnän kautta, vaikka asiakkaalla on jo lähtökohtaisesti sosiaalinen ja taloudellinen este hoitaa maksut ja tämä on viranomaisen tiedossa. Myös lääkkeiden omavastuuta pitää alentaa.

Tämä olisi myös linjassa komitean ajatusten kanssa, sillä monisairaajat ihmiset ovat todennäköisesti vaikeammin työllistettäviä. Tällä tavoin tuki kohdentuisi haavoittuvassa asemassa olevaan kohderyhmään, ilman että se aiheuttaisi kannustinloukkuja.

Toinen tapa, joilla voisi tukea heikossa työmarkkina-asemassa olevia, ilman, että se aiheuttaisi kannustinloukkuja olisi maksuttomat, hoito- ja palvelusuunnitelmaan kirjatut palvelut omaishoitotilanteissa.

Esim. kotipalvelusta maksetaan, mikä voi vähentää omaishoidon palkkiota ja muutoinkin heikentää perheen tilannetta. Pienet hoitopalkkiot eivät riitä kattamaan hoidosta aiheutuvia kuluja (esim. kotipalvelun maksut) tai ne riittävät hoitokuluihin hyvin huonosti.

Osa hyvinvointialueista nosti asiakasmaksuja (esim. Länsi-Uusimaa nosti asiakasmaksut maksimitasolle tai hyvin lähelle maksimia).

Omaishoidon tuen järjestelmän tulee kannustaa omaishoitajia hakeutumaan varhaisemmassa vaiheessa julkisten palvelujen ja tuen piiriin. Palveluiden maksuttomuus omaishoidoissa kannustaisi ihmisiä hakeutumaan tarvittavan avun piiriin ajoissa, vaikka ei itse omaishoitajasopimusta lopulta haluaisi tehdä. Myös sopimusomaishoidon ulkopuolella tapahtuva omaishoito vähentää tarvetta kalliimpiin julkisesti rahoitettuihin palveluihin, kuten laitoshoitoon.

Tämänkaltaiset yllä mainitut maksut ja kustannukset rasittavat omaishoitotilanteessa eläviä perheitä ja yksilöitä merkittävästi ja voivat siten tietyissä olosuhteissa myös estää ihmisarvoisen elämän, jos on esimerkiksi valittava ruuan ja lääkkeiden välillä.

11. Asumis- ja työperusteinen sosiaaliturva ja kansainvälinen liikkuvuus (välimietinnön ehdotukset 28, 29 ja 30)11.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 28, 29 ja 30 edistämisessä?

Omaishoitajaliitto haluaa kiinnittää huomiota EU-oikeuden kehitykseen. Henkilökohtaista apua tulee järjestää myös ulkomailla (esim. opiskelu, työnteko), jotta vapaan liikkuvuuden periaate ei vaarannu, EU:n pääoikeuslähteiden ja periaatteiden vastaisesti. Voi olla tilanteita esim. vammaisen henkilön työssäkäynti tai opinnot ulkomailla, jossa tämä sama avun tarve saattaa olla järjestävissä myös omaishoidon tukena. Koska viranomaisten on tarkoin noudatettava lakia tehtävähoidossaan, olisi tärkeää, että myös tämänkaltaiset tilanteet huomioitaisiin lainsäädännössä ja muussa säätelyssä.

12. Syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistäminen ja yhdistäminen ansioturva huomioiden (komitean esitys seuraavalle hallitukselle)

12.1 Komitea esittää syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistämistä ja yhdistämistä ansioturva huomioiden alaluvussa 6.1. Tarkoituksena on selkeyttää ja yksinkertaistaa vaiheittain etuusjärjestelmää ja sen toimeenpanoa sekä helpottaa siirtymistä etuudelta toiselle. Mitä hyötyjä ja haasteita perusturvaetuuksien yhtenäistämiseen ja yhdistämiseen voi liittyä?

-

12.2 Mihin suuntaan perusturvaetuuksien yhtenäistämistä tulisi kehittääA) etuuksien ehtojen osalta?B) toimeenpanon osalta?

Kehittämistyössä pitkällä aikavälillä emme kannata ehdotusta (Juho Saaren johtaman Eriarvoisuustyöryhmän ehdotus), että perus- ja hoivaosaa ei voisi saada samaan aikaan. Tällainen linjaus ohjaisi siihen, että ihmisten pitäisi kieltäytyä hoitovastuista, joista saatu mahdollinen vähäinen palkkio estäisi esim. toimeentulotuen saannin.

Työmarkkinatuen roolia työttömyysajan toimeentulona pitäisi tarkastella uudelleen. Työmarkkinatuesta on tullut pysyvä toimeentulon lähde suurelle joukolle työttömiä, vaikka alun perin sen tarkoitus oli kannustaa nuoria työmarkkinoille. Työmarkkinatuki on yksi syy

sosiaaliturvajärjestelmästämmme monimutkaisuuteen. Pitäisi uskaltaa ajatella koko työmarkkinatuen poistamista ja sen korvaamista esim. päivärahalla, kuntoutusrahalla tmv., ja joissa olisi kannustimia silloin, kun henkilö osallistuu hänelle räätälöidyn työllistymissuunnitelman toteuttamiseen.

13. Ehdotusten priorisointi
13.1 Välimietinnössä on komitean 31 ehdotusta tuleville hallituksille. Mitä kolmea ehdotusta tulisi edistää ensimmäisenä ja miksi?

1. Räätälöityjen palvelujen ja tukitoimien nivoutuminen kiinteäksi osaksi ihmisten arkea, jotta esim. työelämään osallistuminen olisi mahdollista. Vaikka sosiaaliturvaa ja palveluratkaisuja yhdenmukaistetaan, niin yksilölliset olot on huomioitava. Tilanteiden suuren kirjon vuoksi vain räätälöidyt ratkaisut ovat vaikuttavia ja kustannustehokkaita.
2. Omaishoitoon tarvitaan kannustimia. Omaishoidon tuen tulee olla jatkossa etuoikeutettua tuloa, eli tuki ei saa vähentää muita sosiaalitukia. Omaishoidon tuen muuttamisella etuoikeutetuksi tuloksi voisi olla positiivisia vaikutuksia mm. hoitajapulaan, työllisyysasteeseen ja omaishoitajan hyvinvointiin. Välttyttäisiin paremmin myös omaishoitoa paljon kalliimmilta vaihtoehtoisilta tavoilta järjestää hoitoa apua tarvitseville.
3. Olisi hyvin tärkeää, että ei olisi esteitä työelämään osallistumiselle. Esimerkiksi toimeentulon vaarantuminen siirtymävaiheessa on yksi tällainen merkittävä este.

14. Julkisen talouden kestävyys
14.1 Sosiaaliturvauudistuksessa tehtävät ratkaisut voivat joko vahvistaa tai heikentää julkista taloutta pitkällä aikavälillä. Komitea on linjannut, että uudistuksen tulee osaltaan varmistaa julkisen talouden kestävyys työllisyyttä ja väestön työ- ja toimintakykyä vahvistamalla. Tulisiko sosiaaliturvan uudistamisella tavoitella parannusta julkisen talouden kestävyteen pitkällä aikavälillä ja jos kyllä, niin miten?

Esteet ansaintatyölle ja opiskelulle tulee poistaa. Ks. muut vastauksemme. Tämä parantaisi myös julkisen talouden kestävyttä. Lisäksi sosiaaliturvajärjestelmä, joka mahdollistaa ja kannustaa omaishoitajana toimimiseen, keventää myös sote-järjestelmän taakkaa. Tämäkin voi osaltaan vähentää paineita julkisen järjestelmän kustannusten kehityksessä.

15. Komitean linjaukset toisen kauden työlle
15.1 Komitea on linjannut toisen kautensa työstä alaluvussa 6.2. Mikä luetelluista kokonaisuuksista on tärkein ja miksi?

Palveluiden ja etujen yhteensovittaminen olisi tärkeintä. Painopisteen ei tulisi olla yksilöiden velvoitteissa vaan rakenteellisissa esteissä ansiotyölle.

Myös kokonaisuusuudistus kaipaa jatkotyöstöä.

15.2 Mihin suuntaan lueteltuja kokonaisuuksia tulisi kehittää?

Palveluiden ja etujen yhteensovittaminen olisi tärkeintä. Painopisteen ei tulisi olla yksilöiden velvoitteissa vaan rakenteellisissa esteissä ansiotyölle. Ks. vastauksemme kysymyksissä 13.1 ja 16.

16. Mitä muuta haluat todeta sosiaaliturvauudistuksesta?

Omaishoitajaliitto toivoo, että erityisesti seuraaviin näkökohtiin kiinnitetään uudistuksen eri vaiheissa huomiota:

1. Työikäiset vanhempiaan hoitavat henkilöt

Välimietinnössä tulisi isona kuvana nostaa esille ikääntyvän väestön aiheuttaman hoivan tarpeen kasvu. Vaikka ikääntyneet henkilöt elävät terveempinä pidempään, kasvaa heidän määränsä niin merkittävästi kahden seuraavan vuosikymmenen aikana, että se vaikuttaa olennaisesti myös hoivan tarpeeseen. Suuri osa omais- ja läheishoivasta (ei sopimusomaishoito) on omia vanhempiaan hoivaavien työssäkävien jälkeläisten varassa (80 % hoivasta on informaalia). Työhön saattaa omais- ja läheishoivan vuoksi tulla katkoksia, joissa sosiaaliturva on varmistettava. Myös pitkäaikaisesti sitoutuneen sopimusomaishoitajan eläkekarttuma tulee korjata tasa-arvon edistämiseksi.

Tällaisia tilanteita ovat mm. muistisairauden vuoksi säännöllistä apua ja huolenpitoa tarvitseva tai myös väliaikaisesti apua tarvitseva hauras iäkäs henkilö, joka esimerkiksi kotiutuu sairaalasta tai joutuu saattohoitoon. Kun omais- /läheishoivatilanne on sitova ja henkisesti vaativa, ei kaikilla ole mahdollista hyödyntää (saada) työn joustoja eikä varaa jäädä työstä pois. Kelan omaishoitotutkimuksen mukaan kaikista alle 68-vuotiaista sopimusomaishoitajista oli kokopäivätyössä 28 % ja osapäivätyössä 10 %. (Rakas mutta raskas työ, Kelan omaishoitohankkeen ensimmäisiä tuloksia, Työpapereita 69/2014, Tillman, Kalliomaa-Puha, Mikkola). Ylipäättään työstä poisjääminen koskettaa erityisesti 45 vuotta täyttäneitä naisia ja on sikäli myös sukupuolten välisen taloudellisen tasa-arvon kysymys.

Sosiaaliturvakomitean toisella kaudella tulisi tehdä selvitys työelämäjoustojen vaikutuksista ansiotyön ja läheisen hoidon yhteensovittamisen mahdollistajana. Kyse on merkittävästä mahdollisuudesta lisätä työn tuottavuutta. Joustoilla voidaan vähentää myös yleistä hoitajapulaa, kun työntekijät pystyvät paremmin yhdistämään työssäkäynnin ja läheisen hoidon. Lisäksi joustoilla on vaikutuksia aiemmin mainittuihin mahdollisuuksiin pysyä työelämässä. Muun muassa sairaspöissaolot ja irtisanoutumiset vähentyvät ja toisaalta joustoilla on positiivisia vaikutuksia työvoiman saatavuuteen. Kaikki nämä positiiviset hyödyt voitaisiin mitata myös rahassa. Tietoa kustannusvaikuttavuudesta voidaan hyödyntää sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmän sekä työelämän kehittämisessä.

2. Erityislusten vanhemmat

Raportti nostaa esiin lapsiperheiden omaishoitotilanteet, mutta on hyvä korostaa vielä erityisesti, että erityislapsen saaminen lisää riskiä yksin- tai yhteishuoltajuuteen, jolloin sosiaaliturvan tulee taipua uuden perhetilanteen mukaan hoivasta vastaavan/vastaavien vanhemman/vanhempien tarpeisiin.

Erityislapsen vanhempi/vanhemmat joutuu/vat hoivavastuuseen. Jos hoito on sitovaa, se aiheuttaa katkoksia kotiin jäävän puolison ansioperusteiseen sosiaaliturvaan. Erityislusten sopimusomaishoitajista 9/10 on naisia. Erityisesti yksinhuoltajuustilanteessa köyhyysriski on ilmeinen. Tässäkin on kyse myös sukupuolten välisestä taloudellisesta tasa-arvosta. Lisäksi lähinnä

kehitysvammaisten tai muuten mm. kognitiivisista ongelmista kärsivien nuorten kohdalla hoivavastuu ei lopu hoidettavan täysi-ikäisyyteen, mikä tulisi ottaa huomioon.

3. Opiskelijat ja muut tuen saajat omaishoitajina (sopimusomaishoitajina)

Omaishoidon tuki vaikuttaa vähentävästi moniin muihin tukiin esim. perustoimeentulotukeen, opintotukeen, kotihoidon tuen hoitolisään, työmarkkinatukeen, työkyvyttömyyseläkkeeseen ja osatyökyvyttömyyseläkkeeseen sekä estää yrittäjän starttirahan saamisen. Omaishoidon tuki tulee säätää etuoikeutetuksi tuloksi em. nähden. Omaishoidon tuen palkkiota ei tule jatkossakaan yhdistää muihin etuuksiin, kuten esimerkiksi eläkkeen saajan hoitotukeen.

4. Omaishoitajan työttömyysturva

Hyvä, että raportti nostaa omaishoitajien työttömyysturvan esiin. Ensisijainen lähtökohta tulisi aina olla omaishoitajan mahdollisuus työssäkäyntiin, mutta myös vaihtoehto on oltava (riittävä taloudellinen tuki + palvelut), kun työssäkäynti ei hoidon intensiteetin vuoksi onnistu. Ongelmana työttömyysturvassa on, että omaishoitajan mahdollisuuksia ottaa työtä vastaan tulkitaan käytännössä usein yhä liian tiukasti. Tässä vielä tiivistelmä muutostarpeista:

- Omaishoitajan mahdollisuus ilmoittautua hakemaan osa-aikatyötä, TTL 2:1§.
- Omaishoidon ja työttömyysturvan yhteensovittamisen arviointi tulee pohjautua vahvemmin asiakkaan omaan arvioon ja kunnan lausuntoon, TTL 2:5§.
- Työmarkkinatuen odotusaikaa ei asetettaisi, jos henkilö on toiminut omaishoitajana, TTL 7:3§.
- Työmarkkinatuen tarveharkinnassa ei otettaisi tuloina huomioon omaishoidon hoitopalkkiota, TTL 7:6§.
- Työssäoloehdon tarkastelujakson pidennykseen maininta omaishoidosta ja tarkastelujaksoon pidennys, TTL 5:3§.
- Omaishoitajalle oikeus starttirahaan, Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta, 8:3§.

5. Ei aseteta rajoitteita sopimusomaishoitajan työssäkäynnille

THL:n Omakari-ehdotuksenkin mukaan tavoitteena tulisi olla, että poissaolojaksot työstä eivät olisi useiden vuosien mittaisia ja hoitaja voisi käydä esimerkiksi osa-aikatyössä nykyistä useammin. Osa-aikatyö tukee ammattitaidon ylläpitoa, lisää eläkekertymää ja helpottaa sopimusomaishoidon lopettamisen jälkeen siirtymistä kokopäivätyöhön (THL:n Omakari-ehdotus).

Mäkelä Matti
Omaishoitajaliitto ry